

ПСИХОЛОГІЯ РОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КАТАСТРОФИ ХХІ СТОЛІТТЯ (ІІІ) (до 120-річчя з дня народження Г. С. Костюка)

Моляко В. О. Психологія розуміння в контексті антропологічної інформаційної катастрофи ХХІ століття (ІІІ) (до 120-річчя з дня народження Г. С. Костюка). У статті розгляд зазначеної проблеми вибудовується таким чином: загальні аспекти проблеми розуміння, особливості його функціонування в умовах інформаційного простору, надзвичайно критично перенавантаженого саме різноманітною інформацією у всіх її жанрах і масштабах, спроба попереднього аналізу дослідження людини, людської сутності як такої у психологічних вимірах, що в теоретико-методологічному плані використовуються в цій розробці. Йдеться, в першу чергу, про психологічну сутність розуміння: розуміння як системостворююча структура розумової діяльності, розуміння в проявах неповного, неправильного, неадекватного розуміння, нерозуміння (зазначимо, що в психологічному вимірі нерозуміння органічно «вплітається» в проблему розуміння, і його детермінанти та наслідки, як це неважко побачити, можуть мати не менш суттєві результати – в основному, звичайно, в негативному плані). Особливо важливим для нас є автономний аспект: розуміння як творчий процес, продукт творчого процесу, про що йтиметься спеціально в одній з наступних наших статей.

Ключові слова: проблема людини, психологія розуміння, філософські аспекти розуміння, Г. С. Костюк про розвиток розуміння.

Моляко В. А. Психология понимания в контексте антропологической информационной катастрофы ХХІ столетия (ІІІ) (к 120-летию со дня рождения Г. С. Костюка). В статье рассмотрение указанной проблемы выстраивается таким образом: общие аспекты проблемы понимания, особенности его функционирования в условиях информационного пространства, чрезвычайно критически перегруженного именно разнообразной информацией во всех ее жанрах и масштабах, попытка предварительного анализа исследования человека, человеческой сущности как таковой в психологических измерениях, которые в теоретико-методологическом плане используются в этой разработке. Речь идет в, первую очередь, о психологической сущности понимания: понимание как системообразующая структура умственной деятельности, понимание в проявлениях неполного, неправильного, неадекватного понимания, непонимание (отметим, что в психологическом измерении непонимание органически «вплетаются» в проблему понимания и его детерминанты и последствия, как это несложно увидеть, могут иметь не менее существенные результаты – в основном, конечно, в негативном плане). Особенно важен для нас автономный аспект: понимание как творческий процесс, продукт творческого процесса, о чем будет идти речь специально в одной из наших следующих статей.

Ключевые слова: проблема человека, психология понимания, философские аспекты понимания, Г. С. Костюк о развитии понимания.

Проблема людини, її життя й щастя стояла в центрі філософських роздумів Г. С. Сковороди. Він розглядав людину як частку природи, нею народжену, як «мікрокосм», що несе в собі закони «макрокосму», тобто життя в цілому. І подібно тому як у великому світі поєднуються очевидне й невідоме, явища й сутність, спокій і рух, початок й кінець, народження й смерть, так само й у «малому світі», в житті людини, в

тому числі й в психічному, має місце здатність протилежних граней та тенденцій. У своїх характеристиках цього життя філософ проявив елементи діалектики, яка притаманна його оригінальному й суперечливому світорозумінню.

Г. С. Костюк

У вказаному епіграфі з твору Г. С. Костюка про Г. С. Сковороду, як це одразу кидається в очі, подано кілька своєрідних проблемних науково-життєвих «крапок біфуркації» – по-перше, йдеться одразу ж про ПРОБЛЕМУ ЛЮДИНИ, про органічне поєднання мікрокосму й макрокосму, це по-друге, й по-третє (хоча цих крапок тут більше): про діалектичне світосприймання, світогляд Г. С. Сковороди (фактично – кожної мислячої людини, хоча, звичайно, що йдеться про антропологічну місію, антропологічне буття людини, можливостей її адаптації до «вимог» природи («макрокосму»)), а відтоді й про наші конкретні питання розуміння людиною самої себе й навколишнього світу у всіх вимірах повсякденного життя, спілкування, діяльності.

Тут неважко побачити своєрідний місток від масштабної філософської парадигми до парадигми психологічної – конструктивно-деструктивного існування суб'єкта, особистості в тих чи інших вимірах реального часу й просторових координат (різні екологічні сфери проживання кожного з нас). Таким чином, ми виходимо на необхідність аналізу саме розумової діяльності як необхідного й провідного фактору успішного (чи неуспішного) статусу суб'єкта на різних рівнях його розвитку й конкретної екологічної сфери. А як це нині реалізується в авангардних наукових розробках, в тому числі й суто психологічних, мова йде про аналіз саме так званого складного мислення, а в нашій інтерпретації про творче мислення, функціонування розуму як синтетичного – когнітивного прояву фактично доленосного потенціалу кожної людини.

Перед тим, як вдатись до спеціального, певною мірою звуженого, аналізу проблеми сучасного складного (творчого) мислення, звернемо увагу на деякі детермінанти «необхідності» його становлення. Зокрема на інформатизацію, хаотизацію та катастрофізацію сучасного життя як фактично вже майже норму сьогодення.

Тут можна наводити безліч думок, футурологічних прогнозів, попереджень фантастів (вони, до речі, вражають своїми влучаннями в «десятку» – див. наприклад, праці Ст. Лема, Рея Бредбері, не кажучи вже про давніх класиків – Жюль Верна, Герберта Уелса, В. Беляєва та багатьох інших). Звернемось лише до деяких з них, що вписуються в магістраль наших основних векторів, здійснюючи це переважно у тезових формах, анотаціях, відсилаючи зацікавлених дослідників до праць у їх повному обсязі.

Спочатку коротко про загальне тло світового сьогодення та його майбутнього – близького й дещо віддаленого.

Жак Атталі у своїй короткій історії майбутнього веде мову про п'ять його хвиль: кінець американської імперії (чи не є ми свідками, до речі, того, що нині відбувається у США?); поява десятої форми ринковості, функціонування одинадцяти держав (Китай, Японія, США, Південна Корея,

Бразилія, Індія, Росія та ін.); становлення гіперімперії; гіперконфлікт (численні війни, агресивні дії у різних частинах світу); гіпердемократія з усіма її плюсами й мінусами, які автор перераховує в своїй праці – демократичні потрясіння, інститути гіпердемократії, зловживання гіпердемократією та ін. [1].

Деякі автори особливу увагу приділяють функціонуванню такого глобального трикутника, як Росія – США – Китай, вдаючись до аналізу подій у кожній з названих країн та особливостей її конкурентного співіснування у жанрах стратегічного партнерства та протистояння [24]. Такий підхід, який безумовно можна співставити з аналізом функціонування так званих «великої сімки» (нещодавно «вісімки»), «великої двадцятки», куди відповідно включені найбільш розвинені на теперішній день країни, та окремі поєднання в дещо дискусійному варіанті – країн Азії, Близького Сходу, та ж система БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка). Значна частина спеціальних праць присвячена надактуальному протистоянню у світовому вимірі між Китаєм та США (див., наприклад, [6; 24]), свідками чого ми є вже сьогодні.

Я особисто, протягом багатьох років спеціально вивчаючи філософію, культуру, літературу, побут Китаю, можу без найменших претензій на оригінальність та високий експертний рівень засвідчити, що фантастичні успіхи Китаю у безлічі напрямків стали не тільки дивом початку ХХІ століття, а й необхідною задачею вивчати цю країну у багатьох вимірах, щоб як мінімум використовувати приступний її позитивний досвід у розвитку нашої науки та техніки (можу лише додати, що я є переконаним прихильником точки зору, яка пов'язує видатні досягнення деяких країн з розвитком поетичної культури, яка безперечно гармонізує людську свідомість, якимось – може дещо маловідомим чином, але звичайною мірою впливає на загальну культуру праці, поведінки, ставлення до своїх обов'язків та багато ін. – як приклади: Китай, Японія, Франція, Германія, Італія, Іран, Туреччина та ін. Не зосереджуючись тут над розгорнутим обґрунтуванням такої точки зору, – а я її вважаю цілком відповідаючою класичним вимогам до розбудови наукових гіпотез, – оскільки це вимагає більш широкого простору для спеціального аналізу, зверну увагу лише на одну, але дуже принципову й важливу характеристику поезії, мистецтва віршування, яка беззаперечно детермінує функціонування розумової діяльності, – на всіх її рівнях – в тому числі й на рівнях позасвідомості, – саме на те, що вірш як такий, є в кожному випадку своєрідною конструкцією, структурою з відповідними смисловими, «побудовчими» ознаками, тобто його читання, а тим більш систематичне – його засвоєння; згадаймо, що практично у всіх навчальних закладах найбільш розвинутих країн віддавна викладалась поетика, в Китаї майбутні чиновники повинні були навіть складати іспити з віршування, поетика викладалась в Києво-Могилянській академії. Коротко зупинимось на констатації того факту, що поезія безперечно впливає на конструктивний потенціал людського розуму, а таким чином й на саму практичну діяльність – адже недарма ми

зустрічаємось з такими порівняннями: будинок як вірш, міст як поема, місто як поетична епопея, та й навіть сам весь світ у відповідному масштабі, якщо звернутись, скажімо, до геніального твору Данте, або творів Луїса де Камоненса, Шекспіра, а пізніше – Достоевського, Л. Толстого, Фолкнера – їх твори це своєрідні словесні розбудови, конструкції... До більш детального аналізу конструкторологічної ролі поезії ми звернемося в наступних статтях, а деякі з вже опублікованих можна віднайти, наприклад в [21].

Повертаючись до деяких моментів, пов'язаних з футурологічними екскурсами, які безумовно є в значній мірі важливими для нашого аналізу проєктивного мислення, формування задумів та гіпотез, оскільки вони є не тільки складовими частинами тих же футурологічних розробок, а й фактично розумною повсякденністю у різних її масштабах та вимірах [4; 5; 7; 31].

Нагадаємо деякі з найбільш поширених футурологічних прогнозів, які були зроблені класиками й масштабними фігурами в цьому науково-прогностичному жанрі.

Ось дуже красномовний своєрідний вступ до відомого класичного твору Олівіа Тоффлера: «Варто поглянути свіжим поглядом на стрімкий темп змін, який іноді перетворює реальність в дикий вихор подій, як виявиться, що чимало вражаючих і неосягнутих речей вже стали цілком буденними. Прискорення темпу змін – це не просто боротьба індустрій та країн. Це конкретна сила, яка глибоко увійшла в наше особисте життя, примусила нас грати нові ролі й поставила перед обличчям НОВОЇ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХВОРОБИ (підкреслено нами, – В. М.). Її можна назвати «футурошок». Щоб пояснити багато з того, що не піддається раціональному аналізу, необхідно дослідити її першопричини й симптоми» [31, с. 11].

Й трохи далі автор ще раз підкреслює: «Вирвіть раптово людину з її середовища й помістіть її в інше, що різко відрізняється від звичного для неї, з новим реєстром факторів реагування: іншою концепцією часу, місця, праці, кохання, релігії... та іншого. А потім відніміть будь-яку надію повернутись до знайомого соціального ландшафту. Людина буде подвійно вражена потрясінням...» [31, с. 12].

Надзвичайно пророчі ідеї О. Тоффлера можна було б продовжувати в досить широкому обсязі, але безперечно й з того, що було сказано вище, зрозуміло, наскільки важливим був акцент, який робився щодо динаміки й особливостей поточних (в тому числі й раптових, як скажімо Чорнобильська атомна катастрофа) змін у повсякденному житті практично кожної людини, за винятком може ще небагатьох племен, що продовжують певною мірою свій стиль життя десь в джунглях Амазонки. Але звернемо увагу не лише на ознаки урбанізації, технізації, автоматизації, міграційних потоків та ін., хоча б на феномен коронавірусу, який, незалежно від таємниць його виникнення, раптово вторгся у світовому масштабі в життя, деформуючи не лише, так би мовити, режим діяльності кожної людини, а й політико-економічні сфери. Це безперечно той самий ФУТУРОШОК, катастрофізація звичного буття людей, суспільства, існуючого стилю міжнародних відносин і т. ін.

Для нас, як це витікає з загального руслу викладу нашої концепції, тут найбільш важливими, зрозуміло, є саме психологічні наслідки тих чи інших явищ техногенного чи якогось іншого характеру, враховуючи, ясна річ, і хронічні стихійні лиха (землетруси, повені, пожежі лісів). Про загальносвітові наслідки потоку змін, що тривають безперервно й у різних напрямках та з різною інтенсивністю, дуже детально висловлювався відомий український філософ О. С. Панарін, зокрема у своїй дуже детально побудованій праці про стратегічну нестабільність в XXI столітті [25]. Він, зокрема, спеціально підкреслював специфічну й дуже важливу роль саме стратегій у світових (і не тільки!) масштабах, коли писав, що «на відміну від ідеології, яка розкрила свої сітки повсюди й виділяється свідомою багатозначністю й багатосенсовністю своїх термінів, стратегія орієнтується на суб'єктів, що приймають найважливіші рішення з врахуванням можливих плюсів та мінусів, витрат та втрат. Стратегічні рішення – це рішення супроти опонента, що включений в гру й, в свою чергу, претендує на виграш. В цьому розумінні стратегія – це не монолог, а гра, в процесі якої з'являються шанси й коригуються первинні плани, - й підсумовує, розширюючи запитання, «що таке війна як стратегія й чому стратегія переростає у війну» [25, с. 31]. Не будемо зупинятись на деяких сторонах цього аналізу, ми ще неодноразово будемо повертатись до них у процесі здійснення нашого загального дослідження, а лише підкреслимо, що автор виділяє саме роль стратегічного мислення в умовах гри – гри не лише у вузькому розумінні теорії ігор, а саме в контекстах великого масштабу (нагадаємо лише, що в суб'єктивному плані цей масштаб може бути так само стратегічним і надзвичайно важливим).

На відміну від О. С. Панаріна, К. А. Свасьян, так само відомий сучасний філософ безперечно світового рівня, звертаючи увагу на те, наскільки нам ще невідоме наше незнання, як взагалі, так само й у деталях, подає приклад, принагідний у загальному руслі наших міркувань, лише звертаючись до мудрої розбудови нашого організму й до того, що якщо ми, спираючись на наше незнання спробуємо занадто втрутитись в його функціонування, то цим можемо призвести до миттєвої смерті, «тому що організм на відміну від усяких «єдипів» та «антиєдипів» (тут йдеться про відомі розробки в сферах психоаналізу – В. М.) пубертатної шизофілософії – ЦЕ СЕРЙОЗНО. Він функціонує «сам», й хоча ми зрівнюємо його з собою, вважаючи, що він і є «сам» наше «Я», останнє відноситься до нього приблизно так само, як світлий світлячок до темряви оточуючої його ночі» [7, с. 308]. К. А. Свасьян зводить це до своєрідної формули: «...свідомість – дзеркало, в якому світ бачить себе як «Я», а «Я» не бачить в собі світу» [7, с. 308].

Як це, сподіваємось може бути зрозуміло, наведені дещо парадоксальні у своєму поєднанні цитати насправді приводять нас до однієї й тієї ж проблеми: саме проблеми складності навколишнього світу, складності й обмеженості нашої свідомості, й стратегічного виходу «Я» за межі свого окремого існування на простір масштабної гри, можна було б сказати – своєрідної дуелі, поєдинку суб'єкта з навколишнім світом (та й з самим со-

бою, як це можна побачити в короткому фрагменті з роботи К. А. Свасьяна. Тут вже фактично йдеться про розробку теорії конструктивної діяльності, конструктивної поведінки суб'єкта в сучасних та наступаючих умовах змін, криз, хаотизації, катастроф. І чи не в першу чергу, інформаційної насиченості, навіть загрозливої перенасиченості, з якою нині людина вже має справу в професійному та побутовому сьогоденні.

В наступних публікаціях ми в черговий раз звернемось до проблеми інформатизації, адресуючись до тих теоретичних та практичних її складових, які мають безпосереднє відношення до головного напрямку нашого загального пошуку.

Після того, як ми зробили побіжний аналіз сучасних поглядів на актуальні проблеми буття, звернемось до центральної проблеми не тільки нашого багато в чому «чорного» екскурсу в сферу розумової діяльності, а як це неодмінно вже проаналізовано в авторитетних наукових розробках так само авторитетних фахівців у різних сферах науки й практики. Звернемось безпосередньо до проблеми РОЗУМІННЯ, однозначно вважаючи, що розуміння й є центром розумової діяльності, її сутністю, й передумовою осмисленої поведінки людини, й здійснення будь-якої діяльності, успіх якої завжди залежить від адекватного, максимально повного розуміння ситуації, завдання, проблеми etc.

Вибудуємо наш розгляд таким чином: спочатку зупинимось на загальних аспектах проблеми розуміння, потім на особливостях його функціонування в умовах інформаційного простору, надзвичайно критично перенавантаженого саме різноманітною інформацією у всіх її жанрах і масштабах, доходячи зрештою до спроби попереднього аналізу дослідження людини, людської сутності як такої у психологічних вимірах, якими ми в теоретико-методологічному плані користуємось у цій розробці.

Йдеться, в першу чергу, про психологічну сутність розуміння: розуміння як системостворююча структура розумової діяльності, розуміння в проявах неповного, неправильного, неадекватного розуміння, нерозуміння (зазначимо, що в психологічному вимірі нерозуміння органічно «вплітається» в проблему розуміння і його детермінанти та наслідки, як це неважко побачити, можуть мати не менш суттєві результати – в основному, звичайно в негативному плані. Особливо важливим для нас є автономний аспект: розуміння як творчий процес, продукт творчого процесу, про що йтиметься спеціально в одній з наступних наших статей.

Оскільки проблемою розуміння цікавляться не лише психологи, поглянемо для загальної орієнтації на діапазон його аналізу в розробках філософів. Ось як, наприклад, вони детально розглядали проблему розуміння на вже досить віддаленому у часі «круглому столі»:

- розуміння в структурі наукової свідомості;
- розуміння й практична свідомість;
- розуміння в історії як історія розуміння;
- що є об'єктом розуміння;

- семантична концепція розуміння;
- метафорика розуміння;
- розуміння й текст;
- герменевтика й природознавчі науки;
- розуміння й експеримент в природознавстві;
- парадокс емпатії;
- спілкування без індивіда;
- розуміння й творчість;
- пізнання як відображення й розуміння;
- чи можна досягти взаєморозуміння;
- глибина розуміння залежить від зрілості особистості;
- зрозуміти іншого;
- конструктивне й натуральне в розумінні.

І як своєрідний не дуже оптимістичний узагальнюючий висновок: вавилонська вежа як поліфонія розуміння [11].

Ми надали таке місце цьому реєстру проблем розуміння (а його можна було б продовжити, залучаючи вже суто психологічні аспекти), оскільки він сам по собі однозначно свідчить про надзвичайну вагомість проблеми розуміння не тільки в науках, але й в практиці, в житті в цілому, відіграючи доленосну роль в антидіаді «успішність – неуспішність діяльності», прийняття рішень та багато ін.

І тут, так би мовити, на центральній магістралі нашого теоретичного пошуку необхідно нагадати, що саме Г. С. Костюк чи не єдиний на той час цілеспрямовано звернувся до цієї проблеми (1950 рік!!!), однозначно акцентуючи увагу наукового співтовариства на актуальності, безперечній всебічній значущості цього феномену (в процесі проведення одного з наукових семінарів з аспірантами Г. С. Костюк з гумором, реагуючи на деякі наші висловлювання щодо психоаналізу, зазначив: без розуміння не може бути мови не тільки про успіхи психоаналізу, але й його існування, навіть у жанрах довільних розповідей. Так він, окреслюючи підступи до аналізу проблеми, визначав, що «говорячи про розуміння, ми можемо мати на увазі різні сторони цього складного явища, відображені й у різних значеннях самого слова «розуміння». Мова може йти про здатність особистості розуміти що-небудь, про сам процес розуміння, тобто проникнення у сутність тих чи інших об'єктів; про стан свідомості особистості, яка розкриває цю сутність, й про результати цього процесу, тобто ті судження, висновки, поняття, погляди й т.п., які складаються у особистості внаслідок розуміння нею деяких об'єктів. Ці сторони даного явища взаємопов'язані. Розуміння виникає там, де є здатність живої істоти що-небудь зрозуміти, яка й знаходить вираз в самому процесі розуміння, впродовж цього процесу змінюється стан свідомості особистості внаслідок того, що для неї стає ясным, зрозумілим, те, що раніше таким не було. Розуміння реалізується в певних результатах (судження, поняття та ін.), за якими тільки й можна судити про його наявність та його істинність, тобто відповідність об'єктивній дійсності» [19, с. 197].

Щоб спеціально підкреслити всю значущість проблеми розуміння, ми тут наведемо дуже красномовну цитату з надзвичайно актуальної останньої праці відомого філософа й соціолога О. О. Зінов'єва «Фактор розуміння»: «Якщо в двох словах підвести підсумок еволюції людства за минулу історію, його можна буде висловити однією лише фразою: людство як цілісність втратило сенс свого соціального буття. Воно вбило сам фактор свого розуміння. Що стосується винаходів інтелекту, який можна співставляти з людським і ставити навіть вище, то в світі постійно продукуються мільярди інтелектуально примітивних істот. Уявлювані ж супергенії в лабораторіях суть продукт стопроцентної логічної неграмотності й шарлатанства, сучасного тотального оглупіння людства. Найбільш вірогідний кінець людства – войовнича глупота, дурість. Людство загине від своєї глупоти» [12, с. 521].

Усі ці положення неодмінно вплітаються в загальну структуру вибудови теорії й практики розвитку мислення, здійснення навчання, виходячи в тому числі й з нових часом кризових та навіть катастрофічних детермінант, якими, наприклад, можна вважати такі техногенні явища, як Чорнобильська атомна катастрофа (а пізніше – Фукусімська в Японії). Свого часу, аналізуючи психологічні наслідки Чорнобильської катастрофи, ми спеціально акцентували увагу на її необхідному впливові на подальше формування сучасного мислення: «Адже сьогодні ми можемо фактично говорити з повними на те підставами про своєрідну пандемію страху наслідків цієї катастрофи. Саме тому ми повинні негайно організувати стаціонарну працю міжнародної психологічної Ради з метою максимальної нейтралізації психологічних наслідків Чорнобиля, психологічної дезактивації людської свідомості.

Як зазначав академік Академії медичних наук СРСР В. О. Воробйов, «після цієї аварії повинно закінчитись середньовічне мислення людства... Те, що відбулось в Чорнобилі, показало нам масштаби можливої катастрофи. Це повинно буквально переформувати наше мислення, в тому числі й мислення будь-якої людини, ким би вона не була – робочим чи вченим. Адже жодна аварія не буває випадковою. А це означає, що треба розуміти, що атомне століття потребує такої самої точності, з якою розраховуються траєкторії ракет. Атомне століття не може бути у чомусь лише атомним. Дуже важливо зрозуміти, що сьогодні люди повинні знати, наприклад, що таке Хіросіма, так само добре, як вони знають, що таке чотирьохтактний двигун внутрішнього згорання. БЕЗ ЦЬОГО НЕ МОЖНА ЖИТИ, ХОЧЕШ ЖИТИ В АТОМНОМУ СТОЛІТТІ – СТВОРЮЙ НОВУ КУЛЬТУРУ, НОВЕ МИСЛЕННЯ» (виділено нами – В. М.) [22, с. 278].

На жаль, «людство» не відгукнулось на наші заклики, може й через це надійшла черга Фукусіми й такої детективної епідемії, як коронавірус. А все ж варто додати сюди оптимістичну думку такого видатного мислителя сучасності, як Едгар МОРЕН: «Розум людини, вірогідно, може розвивати до цього часу невідомі здатності мислення, уваги, творчості... Саме тому реформа мислення стала життєво необхідною» [22, с. 290].

Вже в цій статті хоча б у деяких вимірах звернемось безпосередньо до вузлової проблеми – проблеми людини, як це визначив Г. С. Костюк у наведеному вже епіграфі до нашої статті. Між іншим це поєднання звучить аж ніяк не менш вагомо, ніж відомі слова Ф. М. Достоєвського, – ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ. Ця одвічна проблема, хоча було стільки намагань її хоча б частково, якщо не вирішити, то хоча б доказово довести, що її взагалі можна розв'язати. Але ж, для нас справа тут у тому, що ця проблема – це й є саме наша – психологічна проблема – ми перші, хто повинен її найглибше, найширше досліджувати. З цим, мабуть, мало хто вступить у будь-яку дискусію, але давайте хоча б у дуже короткому ескізі нагадаємо самим собі про, я б сказав у експресіоністському стилі, – кричучість її. Принагідно, одсилаючись до численних творів класиків екзистенціалізму (Хайдеггер, Ясперс, Сартр та багато інших), згадаємо відому картину норвезького художника Е. Мунка – «Крик» (вона часто подається ще в розширеній назві – «Крик на містку»). Тут ми не подаємо її репродукції з технічних причин, а просто нагадаємо, що в двох словах йдеться про чоловіка, який крокуючи мостом, кричить, просто щосили (це підкреслюють портретні деталі) волає, чи то від відчаю, чи від страху, чи від болю, чи від усього цього разом. Так ось, чому ми нагадали цю картину – нині її часто представляють як узагальнену ілюстрацію до образу сучасної людини, яка знаходиться у стані відчаю від усього того, що вже пережила й продовжує переживати. А якщо припустити, що це принаймні один з уже типових образів сучасної людини, то саме її ми – психологи – повинні досліджувати (що, звичайна річ, певною мірою вже робиться, див. наприклад, відомі праці А. Маслоу, Я. Морено та ін.).

Хотілось би підсилити сказане ще одним дуже красномовним прикладом, який надав нам відомий англійський письменник, лауреат Нобелівської премії, автор надзвичайно видатного роману «Володар мух», в тому числі й у психологічному плані, – Уільям Голдінг, виступаючи у 1963 році на міжнародній конференції письменників про долю роману. Сам У. Голдінг у своєму надлаконічному виступі сказав наступне: «Ось вже п'ятдесят років у мене зростає цілком стійке переконання – факти життя змушують мене думати, що людство вражене хворобою. Я маю на увазі не людство з великої літери, я маю на увазі тих людей, з якими я зустрічаюсь. Протягом свого життя я неодноразово був у стані потрясіння й приголомшення, дізнаючись, що ми, люди, можемо робити один з одним... Багато про що, що відбувалось під час війни, я намагаюсь не думати, інакше я відчуваю фізичний біль. Й ще, й ще переконуюсь, що людство хворе, й це займає геть усі мої думки. Я шукаю цю хворобу й знаходжу її в найбільш приступному для мене місці – у собі самому. Я дізнаюсь при цьому про частку нашої загальної людської натури, яку ми повинні ЗРОЗУМІТИ (виділено нами, – В. М.). Інакше її неможливо буде тримати під контролем. Ось чому я й пишу з усією пристрасстю, на яку тільки здатен, і кажу людям: «Дивіться, дивіться, дивіться: ось яка вона, як я її бачу, природа найнебезпечнішої з усіх тварин – людини». І це, мені здається, найблагородніше звання – письменник встановлює діагноз хвороби, й це так само високий

обов'язок, як обов'язок лікаря. Для цього потрібні дві речі: співстраждання, співчуття до інших людей й ще – непохитність, тобто рішучість сказати те, що ти можеш сказати, що б потім з тобою не трапилось» [13, с. 125].

Гадаю, що нікого, в тому числі й в найпершу чергу – з психологів, не треба переконувати, наскільки глибоко проник У. Голдінг в цю нашу ПРОБЛЕМУ ЛЮДИНИ, фактично знов і знов поставивши її на повний зріст в такій лаконічній, але експресивно-переконливій формі, у поєднанні водночас філософського й психологічного, письменницького й медичного (як це сказано в промові) бачення, вибудови домінуючого вектору – і це, окрім іншого, саме вектору інтроспекції, як би це нам, сучасним прихильникам домінуючої, але насправді дуже вразливої тенденції об'єктивності, максимальної цифровізації усіх тих даних, які ми отримуємо в своїх дослідженнях (а багато в чому – у псевдодослідженнях).

Саме в цьому прикладі і його асоціативних поширеннях поставлена цікава для нас основна проблема – проблема розуміння – розуміння людиною самої себе, навколишнього світу, розуміння іншої людини. Й це лише зайвий раз акцентує нашу дослідницьку увагу на проблемі розуміння, як одній з центральних ПРОБЛЕМ ЛЮДИНИ.

В подальших статтях зосередимось, зокрема, на аспектах інформатизації, ускладнення життя й, відповідно, перейдемо до можливостей формування творчого («складного») мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аттали Ж.* Краткая история будущего / пер. с франц. СПб.: Питер, 2014. 288 с.
2. *Барковский П. В.* Феномены понимания. Контуры современной герменевтической философии. Минск: Экономпресс, 2008. 176 с.
3. *Главева Д. Г.* Традиционная японская культура: Специфика мировосприятия. М.: Вост. лит., 2003. 264 с.
4. *Глик Дж.* Информация. История. Теория. Поток / пер. с англ. М.: АСТ, 2016. 576 с.
5. *Глобальное будущее 2045.* М.: Канон, 2014. 352 с.
6. *Деягин М. Г., Шеянов В. В.* Империя в прыжке. Китай изнутри. Главное событие XXI века. М.: Книжный мир, 2015. 672 с.
7. *De futuro, или История будущего / под ред. Д. А. Андреева, В. Б. Прозорова.* М.: Политический класс; АИРО – XXI, 2008. 352 с.
8. *Добровольский Я.* Философия глупости. История того, что рационально / пер. с польск. Х.: Гуманитарный центр, 2014. 412 с.
9. *Жуков Н. И.* Информация. Мн.: изд-во Наука и техника, 1966. 166 с.
10. *Завадская Е. В.* Эстетические проблемы живописи старого Китая. М.: Искусство, 1975. 440 с.
11. *Загадка человеческого понимания.* М.: Политиздат, 1991. 352 с.
12. *Зиновьев А. А.* Фактор понимания. М.: Алгоритм, 2006. 528 с.
13. *Иностранная литература, 1963, № 10.* 125 с.
14. *Информационная эпоха: вызовы человеку.* М.: РОССПЭН, 2010. 335 с.
15. *Капица П. Л.* Эксперимент. Теория. Практика. – М.: Наука, 1987. 406 с.
16. *Князева Е. Н.* Энактивизм: новая форма конструктивизма в эпистемологии. М.; СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2014. 352 с.
17. *Князева Е. Н., Курдюмов С. П.* Основания синергетики. Человек, конструирующий себя и свое будущее. М.: КомКнига, 2007. 232 с.
18. *Конструктивистский подход в эпистемологии и науках о человеке.* – М.: Канон, 2009. 368 с.

19. Костюк Г. С. Избранные психологические труды. М.: Педагогика, 1988. 304 с.
20. Марина Х. А. Поверженный разум. М.: Астрель, 2010. 252 с.
21. Моляко В. А. Спасательный круг. Поэтический сборник. К.: Фенікс, 2011. 380 с.
22. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены). К.: Освита Украины, 2007. 388 с.
23. Моляко В. О. Психея в кімоно / з книги «Психодром». Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С., 2010. 272 с.
24. Нагорный А., Винников В. Глобальный треугольник: Россия – США – Китай. М.: Книжный мир, 2015. 352 с.
25. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. М.: Алгоритм, 2003. 560 с.
26. Синергетика. Антология / Научный редактор Е. Н. Князева. М.: СПб: Центр гуманитарных инициатив, 2013. 408 с.
27. Скворцов Л. В. Информационная культура и цельное знание. М.: МБА, 2011. 440 с.
28. Судзуки С. Возвращенные с любовью: Классический подход к воспитанию талантов / пер. с англ. Мн.: ООО Попурри, 2005, 192 с.
29. Тань Аошун. Китайская картина мира: Язык, культура, ментальность. М.: Языки славянской культуры, 2004. 240 с.
30. Творча діяльність в ускладнених умовах / В. О. Моляко, Т. М. Третяк та ін. К.: 2007. 308 с.
31. Тоффлер А. Футурошок. – СПб.: Лань, 1997. 454 с.
32. Человек и новые информационные технологии: завтра начинается сегодня. СПб.: Речь, 2007. 320 с.
33. Эволюция. Мышление. Сознание. Когнитивный подход и эпистемология. М.: Канон, 2004. 352 с.
34. Эрн В. Борьба за Логос. Г. Сковорода. Жизнь и учение. Мн.: Харвест, 2000. 592 с.
35. Ярославцева Е. Человек в современной сетевой парадигме. М.: Канон, 2011. 352 с.

REFERENCES transliterated

1. Attali Zh. Kratkaia istoriia budushchogo / per. s frants. SPb.: Piter, 2014. 288 s.
2. Barkovskii P. V. Fenomeny ponimaniia. Kontury sovremennoi germenevticheskoi filosofii. Minsk: Ekonompress, 2008. 176 s.
3. Glaveva D. G. Traditsionnaia iaponskaia kultura: Spetsifika mirovospriiatiiia. M.: Vost. lit., 2003. 264 s.
4. Glik Dzh. Informatciia. Istoriia. Teoriia. Potok / per. s angl. M.: AST, 2016. 576 s.
5. Globalnoe budushchee 2045. M.: Kanon, 2014. 352 s.
6. Deliagin M. G., Sheianov V. V. Imperiia v pryzhke. Kitai iznutri. Glavnoe sobytie KhKhI veka. M.: Knizhnyi mir, 2015. 672 s.
7. De futuro, ili Istoriia budushchego / pod red. D. A. Andreeva, V. B. Prozorova. M.: Politicheskii klass; AIRO – KhKhI, 2008. 352 s.
8. Dobrovolskii Ia. Filosofiia gluposti. Istoriia togo, chto ratsionalno / per. s polsk. Kh.: Gumanitarnyi tcentr, 2014. 412 s.
9. Zhukov N. I. Informatciia. Mn.: izd-vo Nauka i tekhnika, 1966. 166 s.
10. Zavadskaia E. V. Esteticheskie problemy zhivopisi starogo Kitaia. M.: Iskusstvo, 1975. 440 s.
11. Zagadka chelovecheskogo ponimaniia. M.: Politizdat, 1991. 352 s.
12. Zinovev A. A. Faktor ponimaniia. M.: Algoritm, 2006. 528 s.
13. Inostrannaia literatura, 1963, № 10. 125 s.
14. Informatcionnaia epokha: vyzovy cheloveku. M.: ROSSPEN, 2010. 335 s.
15. Kapitca P. L. Eksperiment. Teoriia. Praktika. – M.: Nauka, 1987. 406 s.
16. Kniazeva E. N. Enaktivizm: novaia forma konstruktivizma v epistemologii. M.: SPb.: Tcentr gumanitarnykh initsiativ, 2014. 352 s.
17. Kniazeva E. N., Kurdiunov S. P. Osnovaniia sinergetiki. Chelovek, konstruiruiushchii sebja i svoje budushchee. M.: KomKniga, 2007. 232 s.
18. Konstruktivistkii podkhod v epistemologii i naukakh o cheloveke. – M.: Kanon, 2009. 368 s.
19. Kostiuk G. S. Izbrannye psikhologicheskie trudy. M.: Pedagogika, 1988. 304 s.

20. Marina Kh. A. Poverzhennyi razum. M.: Astrel, 2010. 252 s.
21. Moliako V. A. Spasatelnyi krug. Poeticheskii sbornik. K.: Feniks, 2011. 380 s.
22. Moliako V. A. Tvorcheskaia konstruktologiia (prolegomeny). K.: Osvita Ukrainy, 2007. 388 s.
23. Moliako V. O. Psikhieia v kimono / z knigi «Psikhodrom». Kam'ianec-Podilskii: PP Moshinskii V. S., 2010. 272 s.
24. Nagorni A., Vinnikov V. Globalnyi treugolnik: Rossiia – SShA – Kitai. M.: Knizhnyi mir, 2015. 352 s.
25. Panarin A. S. Strategicheskaiia nestabilnost v KhKhl veke. M.: Algoritm, 2003. 560 s.
26. Sinergetika. Antologiia / Nauchnyi redaktor E. N. Kniazeva. M.: SPb: Tcentr gumanitarnykh iniciativ, 2013. 408 s.
27. Skvortcov L. V. Informatcionnaia kultura i tselnoe znanie. M.: MBA, 2011. 440 s.
28. Sudzuki S. Vzrashchennye s liuboviu: Klassicheskii podkhod k vospitaniiu talantov / per. s agnl. Mn.: OOO Popurri, 2005, 192 s.
29. Tan Aoshuan. Kitaiskaia kartina mira: Iazyk, kultura, mentalnost. M.: Iazyki slavianskoi kultury, 2004. 240 s.
30. Tvorcha diialnist v uskladnenikh umovakh / V. O. Moliako, T. M. Tretiak ta in. K.: 2007. 308 s.
31. Toffler A. Futuroshok. – SPb.: Lan, 1997. 454 s.
32. Chelovek i novye informatcionnye tekhnologii: zavtra nachinaetsia segodnia. SPb.: Rech, 2007. 320 s.
33. Evolutciia. Myshlenie. Soznanie. Kognitivnyi podkhod i epistemologiia. M.: Kanon, 2004. 352 s.
34. Ern V. Borba za Logos. G. Skovoroda. Zhizn i uchenie. Mn.: Kharvest, 2000. 592 s.
35. Iaroslavtceva E. Chelovek v sovremennoi setevoi paradigme. M.: Kanon, 2011. 352 s.

Molyako V. O. Psychology of understanding in the context of XXI century anthropological information catastrophe (III) (to the 120th anniversary of H. S. Kostiuk birth).

In the article the consideration of this problem is structured as follows: general aspects of the understanding problem, peculiarities of its functioning in the information space, extremely critically overloaded with various information in all its' genres and scales, attempt of preliminary analysis of human research, human essence as such in psychological dimensions, which we use in theoretical and methodological terms in this work. We are talking primarily about the psychological essence of understanding, understanding as a system-forming structure of mental activity, understanding in the manifestations of incomplete, incorrect, inadequate understanding, misunderstanding (note that in the psychological dimension misunderstanding is organically "intertwined" with the problem of understanding and its determinants and consequences. It is easy to see, they can have no less significant results – mostly, of course, in a negative way. Especially important for us is the autonomous aspect: understanding as a creative process, a product of the creative process, which will be discussed specifically in one of our next articles. Since the problem of understanding is not only interested in psychologists, let's look for a general focus on the range of its analysis in the works of philosophers, who in particular identify the following components of the understanding problem: understanding in the structure of scientific consciousness; understanding and practical consciousness; understanding in history as a history of understanding; concept of understanding, metaphor of understanding; understanding and text; hermeneutics and natural sciences; understanding and experiment in science; the paradox of empathy; communication without an individual; understanding and creativity; cognition as reflection and understanding; whether mutual understanding can be achieved; depth of understanding depends on the maturity of the individual; to understand another person; constructive and natural in understanding.

Key words: human problem, psychology of understanding, philosophical aspects of understanding, H. S. Kostiuk on development of understanding.

Отримано 17.01.2020